

Скупейко В.В.кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
Львівського університету бізнесу та права

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто теоретичні підходи до формування терміну «конкурентоспроможність». Зазначено, що в системі сучасного менеджменту термін «конкурентоспроможність» посідає ключове місце, так як процес управління змінами у конкурентному середовищі характеризується певним рівнем розвитку суб'єктів господарської діяльності та відповідним рівнем конкурентного середовища. Здійснено еволюційний аналіз даного терміну. Розкрито причини трансформації терміну «конкурентоспроможність». Описано взаємозв'язок конкурентоспроможності із соціальною складовою прибутку. Розкрито взаємозв'язок даного терміну із «теорією інтелектуального лідерства» та «теорією вартості». Акцентовано увагу на тому, що величиною виміру конкурентоспроможності підприємства повинно бути застосування фінансово-економічних параметрів за матеріалами статистичної та бухгалтерської звітності суб'єкту господарювання, які покажуть рівень ефективності використаних наявних ресурсів та їх нагромадження в аналізованому періоді з врахуванням реальних перспектив.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкуренція, конкурентне середовище, конкурентний статус, конкурентна позиція, інтелектуальне лідерство, конкурентоспроможна праця, конкурентна продукція.

В статье рассмотрены теоретические подходы к формированию термина «конкурентоспособность». Отмечено, что в системе современного менеджмента термин «конкурентоспособность» занимает ключевое место, так как процесс управления изменениями в конкурентной среде характеризуется определенным уровнем развития субъектов хозяйственной деятельности и соответствующим уровнем конкурентной среды. Осуществлен эволюционный анализ данного термина. Раскрыты причины трансформации термина «конкурентоспособность». Описана взаимосвязь конкурентоспособности с социальной составляющей прибыли. Раскрыта взаимосвязь данного срока с «теорией интеллектуального лидерства» и «теорией стоимости». Акцентируется внимание на том, что величиной измерения конкурентоспособности предприятия должно быть применение финансово-экономических параметров за материалами статистической и бухгалтерской отчетности субъекта ведения хозяйства, которые покажут уровень эффективности использованных имеющихся ресурсов и их нагромаждения в анализируемом периоде с учетом реальных перспектив.

Ключевые слова: конкурентоспособность, конкуренция, конкурентная среда, конкурентный статус, конкурентная позиция, интеллектуальное лидерство, конкурентоспособный труд, конкурентная продукция.

Постановка проблеми. Дія економічних законів та категорій в конкурентних умовах господарювання суб'єктів ринку передбачає її взаємозв'язок із теоретичним обґрунтуванням терміну «конкурентоспроможність». Даний термін повинен відображати розвиток конкурентного середовища та виокремлювати сутність провадження господарської діяльності суб'єктів конкуренції.

Особливе місце у таких дослідженнях є виокремлення особливостей терміну «конкурентоспроможність» як для конкурентного середовища, так і для окремо обраних суб'єктів господарської діяльності, наприклад, сільсько-господарських підприємств. Водночас, необхідно враховувати функціональну особливість категорії «конкурентоспроможність» яка наці-

лена по своїй суті на визначення можливої інвестиційної привабливості конкурентного середовища, загалом, так і окремо взятого суб'єкту господарювання, зокрема.

В системі сучасного менеджменту термін «конкурентоспроможність» посідає ключове місце, так як процес управління змінами у конкурентному середовищі характеризується певним рівнем розвитку суб'єктів господарської діяльності та відповідним рівнем конкурентного середовища.

Відповідно до сформованого твердження термін «конкурентоспроможність» необхідно розглядати на мікро- та макрорівнях як ресурсний потенціал. Отже, необхідно не лише розрізняти рівні конкурентоспроможності, але й формувати конкурентні зв'язки

на окремо відібраних системах, підсистемах, конкурентних об'єктах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи термін «конкурентоспроможність» вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти не прийшли до єдиної думки щодо сутності даної категорії, а також щодо її відношення до таких категорій як конкуренція, конкурентне положення, конкурентні відносини, конкурентний статус.

Аналізуючи попередньо проведені вченими-економістами дослідження необхідно зазначити, що термін «конкурентоспроможність» є динамічною величиною та тісно пов'язана із еволюцією економічних поглядів щодо даного терміну та враховує організаційно-економічні особливості провадження господарської діяльності.

Обґрунтування терміну «конкурентоспроможність», визначення його переваг та недоліків є предметом дослідження багатьох вчених-економістів. Даний термін є ключовим елементом формування товарно-грошових відносин та елементом механізму ринкового державотворення суспільства. Наприклад, сучасні українські вчені-економісти Качмарик Я., Куцик П. та Лупак Р. [1] досліджували економічні механізми забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства. Ахматова М. [2] дослідила теоретичні моделі конкурентоспроможності. Тоді як, Блонська В. та Лупак Р. [3] дослідили даний термін з позиції ключового чинника розвитку конкурентоспроможності економіки. Войнаренко М. [4] розглянула конкурентоспроможність з погляду на її інвестиційну привабливість. Тоді як, Лихолат С. [5] розглянула термін «конкурентоспроможність» у поєднанні із монополізмом, а також із позицій історико-аналітичного аналізу розвитку конкурентних відносин [6]. Павлова В. [7] у своїй монографії здійснила оцінку конкурентоспроможності та розкрила її роль у процесі формування стратегії діяльності суб'єкту господарювання. Також, термін «конкурентоспроможність» в різних її аспектах розглядали у своїх працях вітчизняні науковці Трут О. [8], Тупчий В. [9], Клименко С., Барабась Д., Омеляненко Т. [10] та інші.

Мета дослідження. Попри достатній масив перелічених наукових досліджень термін «конкурентоспроможність», через його прогресивність, потребує більш глибокого аналізу з точки зору його еволюційності із врахуванням циклічності економічних і політичних процесів, розумінням його інтерпретацій та аналізу у відповідності до економічного об'єкту, що розглядатиметься.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першими спробами визначення впливу кон-

курентії на товарно-грошові відносини можна простежити в економічних думках Античного світу, наприклад, Платон «Держава», Аристотель «Політика» та Стародавнього сходу «Архамастру».

Так як було вище зазначено, термін «конкурентоспроможність» динамічна величина і період середньовіччя можна вважати як перший етап дослідження даного терміну, який відбувся під впливом економічних та політичних доктрин у напрямі вирішення проблем ціноутворення, формування прибутку та розвитку товарного обміну. Саме товарний обмін, у трактаті «Сума теології» Фоми Аквінського, характеризується як такий, що має відбуватися без обману з врахуванням соціальної складової торгового прибутку, водночас, обмежуючи практичне його використання. Тобто, були намагання у докапіталістичний період визначити конкурентні правила у розширеному суспільстві та визначити їх переваги.

Тоді як капіталістична ринкова економіка була переосмислена меркантилістами щодо конкуренції. Зокрема, А. Монкретьєн у «Трактаті по політичній економії» та Т. Мен в творі «Багатство Англії у зовнішній торгівлі, або баланс нашої зовнішньої торгівлі як принцип нашого багатства» першими сформулювали політику держави щодо імпортової сировини й товарів, ролі протекціоністських тарифів на них, водночас, окресливши перспективи нагромадження капіталу в залежності від бази оподаткування, що в свою чергу матиме вплив на конкурентоспроможність господарюючого суб'єкту в середині держави з розумінням впливу на конкурентне становище зовнішнього середовища чим стимулюватиме власну конкурентоспроможність [11].

Класики політичної економіки, в свою чергу, за допомогою теорії вартості обґрунтували споживчу та мінову цінність товарів. Наприклад, А. Сміт у 1776 році в праці «Дослідження про природу й причини багатства народів» розглядав конкуренцію як суперництво під впливом «невидимої руки економічними людьми». Тобто, описував поведінкову модель індивіда та обґрунтовував механізм конкуренції який призводить до оптимізації ресурсів за галузями. Водночас, описував працю як «справжнє мірило мінової цінності усіх товарів» та зазначав, що вона є основою економічного зростання конкурентоспроможності не лише підприємства, але й держави [12, с. 144]. Однак, А. Сміт не враховував впливу факторів майнового та матеріального характеру.

У 1817 році у праці «Початки політичної економії й оподаткування» Д. Рікардо продовжив вчення А. Сміта стверджуючи, що інтереси сус-

пільства та індивіда збігаються у конкурентному середовищі на що впливає уречевлена праця і її унікальність.

Отже, провівши дослідження економічної думки проголошеної класиками економічної теорії можна стверджувати, що конкурентоспроможність характеризується зміною розміру прибутку в основі якого є споживча та мінова вартість яка пов'язана з ціною політикою і можлива в умовах дії економічних законів, в тому числі, й закону попиту та пропозиції.

Немаловажною є праця «Принципи політичної економії» в якій Джон Стюарт Мілль пов'язував розмір прибутку із розміром заробітної плати внаслідок зменшення вартості самої праці які загалом впливають на рівень конкурентоспроможності суб'єкту господарювання але за умови відсутності втручання в економічні процеси представників держави [13].

Необхідно зазначити, що недопустимим є категоричне виключення держави із регулювання економічної системи так як держава є гарантом національної безпеки та соціального захисту громадян внаслідок чого має суттєвий вплив на конкурентоспроможність загалом через механізми, наприклад, державного замовлення на крупномасштабне виробництво.

Засновник неокласичного напрямку А. Маршалл (1890 р.) у праці «Принципи політичної економії» досліджував конкуренцію із огляду на ідеальну модель господарювання де ринкова ціна є результатом граничної корисності (ціни попиту) та граничних витрат (ціни пропозиції), які залежать від конкурентного людського капіталу. Недоліком даного твердження є те, що А. Маршалл при розгляді людського капіталу не враховує інноваційних процесів та новітніх технологій як факторів організації конкурентоспроможної праці.

На переломі XIX та XX століть погляди вчених-економістів на конкурентоспроможність підприємств змінилися через неможливість обґрунтування процесів розвитку конкурентного середовища та пошуку об'єктивної необхідності формування нових моделей формування конкурентного середовища.

У своїй праці Дж. Робінсон «Економічна теорія недосконалої конкуренції» (1933 р.) сформулював теорію недосконалої конкуренції через вплив монополізму на ціну, як стимул, на співвідношення попиту та пропозиції [14], водночас, виокремивши нові форми монополії (чиста монополія, олігополія, монопсонія).

Тоді як, Е. Чемберлін у праці «Теорія монополістичної конкуренції і реорієнтація теорії вартості» (1933 р.) розкрив шляхи диференціації продукту у процесі монопольної політики

чим визначив характер монопольного ціноутворення та зазначив, що «... нецінова конкуренція впливає з різноманітності продукції і різниці у витратах обігу... конкуренція якості товарів може стримувати конкуренцію цін... якість – це додаткова рушійна сила ринку...» [15] чим обґрунтував організаційні умови розвитку ринкової монополії але не враховує економічних аспекти конкурентного процесу.

Відомий вчений-економіст цього ж періоду Й. Шумпетер у праці «Теорія економічного розвитку» (1912 р.) розглядав конкурентоспроможність з огляду на інноваційність продукту вважаючи, що «... будь-яка успішна інновація веде до монополії, а будь-яка монополія сприяє інновації.» [16, с. 147], ефективну конкуренцію представляє підприємець-новатор. Необхідно зазначити, що таке твердження є характерним для великих підприємств, які мають можливість запроваджувати інноваційні технології.

Дане дослідження було б не повним без розгляду «соціальної теорії розподілу» запропонованої вітчизняним вченим-економістом М. Туган-Барановським який зміну конкурентоспроможності пов'язував із економічним фактором (суспільною працею) та соціальним фактором (соціальна сила робочого класу) та зазначав, що прибуток залежить від рівня зацікавленості працівника у його отриманні. Дане твердження розкриває соціальні сторони конкурентоспроможності підприємства

У процесі інтенсивного розвитку економіки упродовж XX століття виникла потреба перегляду економічних поглядів щодо конкуренції підприємств. Яскравим представником цього періоду став М. Портер, який розробив теорію конкурентних переваг зазначивши, що конкурентна перевага будь-якого підприємства наділена комплексом конкурентних переваг які можна економічно обґрунтувати та виміряти за допомогою таких економічних показників як: ринкова частка, рентабельність, прибуток, рівень витрат, об'єм продажів, клієнтопотік [17, с. 35-37]. Однак, М. Портер не передбачає перспектив власної конкурентоспроможності.

На початку XXI століття вчені-економісти зміщують попередньо сформовані догми щодо конкурентоспроможності на користь інтелекту – теорії інтелектуального лідерства. Основоположниками даної теорії стали Г. Хамел і К. К. Прахалад, які у своїх працях «Революція в бізнесі» (2001 р.), «Конкуруючи за майбутнє. Створення ринків завтрашнього дня» (2002 р.), а також «Майбутнє конкуренції: творення унікальної цінності спільно з клієнтами» (2005 р.) розкрили розуміння конкурентного середовища з точки зору стратегічного підходу як майбутнього становища інтелектуального лідера

[18]. Вони вважають, лише ті підприємства які зможуть приймати нестандартні рішення, співпрацювати з іншими підприємствами та оновлювати свої інвестиційні потоки будуть конкурентоспроможними. Тобто, будуть формувати споживчі потреби.

Не менш актуальною є позиція вченого-економіста А. Сливоцького який вважав, що «... технології, що не спираються на ефективні ділові моделі, вже не є життєздатним підходом до забезпечення приросту капіталу...» [19, с. 35] і, як наслідок, не зможуть використовувати ефективні ділові моделі.

Отже, дослідження конкурентоспроможності підприємства вченими-економістами мали систематичний характер та враховували зміни поглядів які трансформувалися під впливом факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

На нашу думку, «теорія інтелектуального лідерства» у поєднанні із «теорією вартості» дасть більш глибоке розуміння конкурентоспроможності підприємства так як доповнять одна одну.

Необхідно зазначити, що авторські трактування конкурентоспроможності підприємства через певну подібність мають й суттєву розбіжність, що пов'язано із розумінням конкурентного статусу підприємства та його отождолення із рівнем конкурентної продукції у середовищі якому воно знаходиться й, у свою чергу, пов'язане із ресурсним потенціалом підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом, можна зробити наступні висновки щодо розуміння конкурентоспроможності підприємства: конкурентоспроможність розглядається з точки зору різних підходів (від фізичної боротьби до особистих прагнень, фінансових

можливостей, системних оцінок); конкурентоспроможність є ринковим середовищем та враховує соціально-економічні аспекти розвитку суспільства; конкурентоспроможність не може не враховувати нормативно-правову базу середовища в якому знаходиться.

Необхідно зазначити, що конкурентоспроможність підприємства напряму пов'язана із економічним об'єктом який аналізується, та від галузі в якій воно знаходиться.

Отже, конкурентоспроможність підприємства, на нашу думку, це здатність підприємства використовувати ресурсний потенціал в межах існуючого законодавства з максимальним ефектом щодо залучення інвестицій та потенційних споживачів із розумінням наявної соціальної складової з метою реалізації стратегічних цілей суб'єкта господарювання на принципах системного та комплексного підходу у напрямі максимізації прибутку. Водночас, величиною виміру конкурентоспроможності підприємства повинно бути застосування фінансово-економічних параметрів за матеріалами статистичної та бухгалтерської звітності суб'єкту господарювання, що покажуть ефективність використання наявних ресурсів та їх нагромадження в аналізованому періоді з врахуванням наявних можливостей (технічних, інтелектуальних, економічних та ін.). Саме тому необхідно враховувати ринкові подразники та стимули, що, в свою чергу, сприятиме врегулюванню інтересів учасників конкурентної боротьби.

У подальших дослідженнях конкурентоспроможності підприємства необхідно робити акценти на механізми дії конкурентоспроможності під кутом наукового системного та практичного вчення із врахуванням процесів трудової міграції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Список використаних джерел:

1. Економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності торговельного підприємства : [монографія] / Я. Д. Качмарик, П. О. Куцик, Р. Л. Лупак. Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2012. 208 с.
2. Ахматова М. Теоретические модели конкурентоспособности / М. Ахматова, Е. Попов // Маркетинг. 2003. № 4 (71). С. 25-38.
3. Блонська В. І. Конкурентоспроможність підприємства – основний чинник розвитку конкурентоспроможності економіки / В. І. Блонська, Р. Л. Лупак // Науковий вісник НЛТУУ: Збірник науково-технічних праць. Вип. 16.1. Львів: НЛТУ України, 2006. С. 345-350.
4. Войнаренко М. Економічна конкурентоспроможність та інвестиційна привабливість України / М. Войнаренко, О. Фурманюк // Економіст. 2006. № 12. С. 25-28.
5. Лихолат С. М. Монополізм та конкуренція як форми прояву інфраструктури ринку / С.М. Лихолат // Вісник ЛКА. Сер. екон. Вип. 19. – Зб. наук. праць: за підсумками Міжн. наук.-практ. конференції «Структурна перебудова та інвестиційно-інноваційний розвиток торгівлі». Львів, 2005. С. 203-207.
6. Лихолат С. М. Історико-аналітичний аналіз розвитку конкурентних відносин в інфраструктурних галузях ринкової економіки / С.М. Лихолат // Наук. вісник ЛьвДУВС. Серія економічна. Збірник наукових праць / Головний редактор Р.І. Тринько. Львів, 2006. Випуск 1 (3). С. 72-78.
7. Павлова В.А. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка та стратегія забезпечення: [монографія] / В.А. Павлова. Д.: ДУЕП, 2006. 276 с.

8. Трут О. О. Аналіз та оцінка конкурентоспроможності підприємства / О. О. Трут // Вісник ЛКА: Збірник наукових праць. Серія економічна. Вип. 8. Львів: ЛКА, 2001. С. 80-82.
9. Тупчій Ю. І. Конкурентоспроможність підприємств торгівлі: фактори, що її визначають / Ю. І. Тупчій // Регіональні перспективи: науково-практичний журнал. 2003. № 4-5. С. 74-76.
10. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб. / [Клименко С. М., Барабась Д. О., Омеляненко Т. В., Дуброва О. С., Вакуленко А. В.]. К.: КНЕУ, 2006. 527 с.
11. Юхименко П. І. Історія економічних учень: навч. посіб. [3-тє вид., випр.] / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. К.: Знання Прес, 2002. 514 с.
12. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / Смит А. М.: Соц. экнц., 1962. 684 с.
13. Корнійчук Л. Я. Історія економічних учень: підруч. / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко, А. М. Поручник; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Титаренко. К.: КНЕУ, 1999. 564 с.
14. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж. Робинсон. М.: Прогресс. 1986. 471 с.
15. Чеберлин Э. Теория монополистической конкуренции: реориентация теории стоимости / Э. Чеберлин. М., 1996. 215 с.
16. Шумпетер Й. А. Капитализм, социализм и демократия / Й. А. Шумпетер; пер. с англ. В. С. Автономова. М.: Экономика, 1995. 540 с.
17. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. / І. З. Должанський, Т. О. Загорна. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
18. Прахалад, К. К. Майбутнє конкуренції : творення унікальної цінності спільно з клієнтами / пер. з англ. М. Ставицького. К. : Вид-во Олексія Капусти, 2005. 244 с.
19. Сливоцький А. Міграція капіталу як у замислах на кілька років випередити своїх конкурентів / А. Сливоцький; пер. з англ. К.: Пульсарі, 2001. 296 с.

Skupeyko V.V.

EVOLUTION OF THE CONCEPTS OF ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Theoretical approaches to the formation of the term "competitiveness" have been considered. In modern management, this term is regarded as a key one, because change management in a competitive environment is characterized by a certain level of business entities development and a corresponding level of the competitive environment. An evolutionary analysis of the term "competitiveness" have been carried out. Despite numerous scientific investigations, the term still requires a deeper analysis due to its evolving nature and cyclical patterns of economic and political processes. Similarly, its interpretations, as well as the analysis in accordance with a chosen economic object, have to be understood during the research. The causes of transformation of the term "competitiveness" have been revealed. The author has described a relationship between competitiveness and a social component of profit. This social component plays a significant role in attaining strategic goals of a firm based on the principles of a complex approach in order to maximize profit. Results of defining the term "competitiveness" have been summarized. The author has presented his own definition. The relationships between the term and the "theory of intellectual leadership" as well as the "theory of value" have been revealed. Having explored different theories, the author has determined that their wise combination will assist in better understanding of the enterprise competitiveness. Further directions for researching the term "competitiveness" have been offered. The author notes that the competitiveness should be measured in terms of financial and economic parameters on the basis of statistical and accounting reports. That data have to reflect the efficiency of the resource use and accumulation over a chosen period, taking into account actual perspectives (technological, intellectual, economic, etc.). That is why, market incentives and stimuli should be considered in order to assort the interests of competitors.

Key words: competitiveness, competition, competitive environment, competitive status, competitive position, intellectual leadership, competitive labor, competitive goods.